

Enzo Traverso. 2016. *Mélancolie de gauche. La force d'une tradition cachée (XIXe-XXIe siècle)*. París: Éditions la Découverte. 226 p.

JORDI FONT AGULLÓ

Director del Museu Memorial de l'Exili (la Jonquera, Espanya)

<https://orcid.org/0000-0002-6523-8197>

doi: <https://doi.org/10.7238/dd.voi5.3141>

A la pàgina 180 d'aquest llibre dens i laberíntic, Enzo Traverso suggereix que hi ha un entramat sorprenent entre Walter Benjamin, la filosofia de la història, Portbou —el poble on va morir—, la seva tomba materialment inexistent però simbòlicament omnipresent i la situació de l'Europa contemporània —destinació última de centenars de milers d'immigrants i de refugiats. A Portbou, semblaria que el fantasma de Benjamin reuneix la memòria dels marginats pel feixisme i l'actualitat dels exilis postcolonials. En veritat, el xoc entre passat i present —que, d'altra banda, tant precognitzava el filòsof berlinès en la seva visió de la història— faria impossible, almenys de moment, que el municipi fronterer esdevingués un receptacle del passat definitivament patrimonialitzat i clausurat. Però d'alguna manera, el passat i present no estan separats: en reactivar el passat amb la rememoració de la mort de Benjamin es faria, inevitablement, un gest polític en el present a favor de les esperances dels vençuts, com serien els immigrants que malden per arribar a les ribes europees de la Mediterrània.

L'exemple anterior de rememoració, ancorada en el passat però activa en el present i en el futur, és útil per introduir la tesi principal de l'assaig. En aquest sentit, Traverso planteja que la mirada malenconiosa cap al passat del ric univers de l'esquerra política —i en especial, del socialisme en el darrer segle—, no ha de caure en la resignació. Tot i que la malenconia té a veure amb el dol i la tristesa per una pèrdua, no ha de comportar obligatòriament la paràlisi, la renúncia o la commemoració kitsch. És obvi, doncs, que el lector es troba davant d'una obra marcadament política, fins i tot militant. No obstant això, no hi ha indicis de demagògia simplista, ni de propaganda pamfletària. L'enorme substrat cultural de l'autor i la cura per una escriptura bella i entenedora dissipen aquestes amenaces. De fet, el llibre té un origen clarament acadèmic. En concret, en deu el

naixement al seminari Left-Wing Melancholia, que va tenir lloc a la Universitat de Cornell la tardor de 2014. En aquells paratges gairebé bucòlics del nord de l'Estat de Nova York, el professor Traverso es va proposar d'explorar la dimensió malenconiosa de la cultura política de les esquerres des del segle XIX fins al segle actual; dit altrament, de resseguir la manera com han perdurat, s'han transmès i han evolucionat els records de les lluites que havien pretès canviar la societat situant el principi d'igualtat al centre dels seus projectes. Es tracta, sens dubte, d'una tasca monumental, que s'afronta per això mateix de manera parcial, però no insuficient.

Com a especialista de renom en l'àmbit de la història política i intel·lectual, sobretot del segle XX, l'autor duu a terme, a través de cinc capítols i una conclusió, diverses incursions en el camp polític, cultural i filosòfic, que tenen com a objectiu aprofundir en diversos temes: la genealogia mateixa del concepte de malenconia en relació amb l'esquerra; les transformacions socials i la revolució; les relacions i connexions entre marxisme i memòria; els desencants produïts per l'experiència colonial i anticolonial; l'aproximació crítica i semiòtica a una tria d'imatges malenconioses. En aquest sentit, és remarcable la selecció encertada i l'anàlisi aguda d'algunes obres cinematogràfiques que combinen qualitat artística i transcendència pública. També, el capítol en què un seguit de concordances en el temps li permeten establir connexions fructíferes entre París i Portbou, i entre els dos autors que més clarament es troben en la base d'aquesta obra: Walter Benjamin i el polític i filòsof francès Daniel Bensaïd, un dels intel·lectuals que més han ajudat a conformar el pensament polític de Traverso.

És probable que el lector es preguntï què ha impellit Traverso a submergir-se en les aigües pantanoses de la malenconia d'esquerres, una tradició oculta a causa, principalment, de l'acció repressora dels seus adversaris. Potser la resposta es trobi més fàcilment si es recorden alguns dels seus llibres, com ara *L'histoire comme champ de bataille. Interpréter la violence du XXe siècle* (2011) o l'imprescindible *Le passé, modes d'emploi. Histoire, mémoire, politique* (2005), dues obres que ja recollen magistralment alguns dels debats que Traverso es planteja de nou en aquest. És el cas, per exemple, de la tesi sobre la irrupció del paradigma de la memòria en el camp de les ciències humanes coincidint a principis dels anys vuitanta del segle passat amb la pèrdua de vigència del marxisme —o marxismes.

Aquesta retirada en el camp acadèmic i cultural tindria a veure, al seu torn, amb la desfeta política dels moviments emancipadors dels anys seixanta i setanta, però estaria també lligada amb la fallida el 1989 dels règims del socialisme real —un esdeveniment històric de gran significació que es va endur per endavant corrents polítics de l'esquerra i de pensament crític, que no tenien res a veure amb aquelles estructures burocràtiques anquilosades. El resultat de tot plegat seria l'entrada en l'època «terridoriana», en paraules de Traverso, que tindrà en el neoliberalisme el seu màxim braç executor.

En aquells assaigs relativament més antics, l'historiador piemontès també deixava entreveure com des de mitjan dècada dels noranta es sacralitzava la «víctima» indefensa i desvalguda dels règims totalitaris (nazisme i comunisme) del segle xx, al mateix temps que es marginava la figura del «resistent» antifeixista. La lluita d'aquest combatent havia deixat de tenir sentit arran de l'ensulsiada que van representar la caiguda del mur de Berlín (1989) i l'esfondrament de l'URSS (1991). Més aviat esdevenia una inconveniència perquè no encaixava en el discurs liberal-humanitarista de la *fi de la història* i perquè era un factor de distorsió en la relectura d'una memòria del segle xx que sovint es reduïa a la comptabilització i a l'exaltació compassiva de les víctimes de les grans violències polítiques i de les guerres, dos fets que eren imprescindibles però no suficients. D'aquesta manera, en el nou relat, articulats a partir de la centralitat de la víctima, l'engatjament i els motius dels combats contra el feixisme i contra altres formes d'opressió es diluïen entre els límits boirosos de l'oblit. Es trencava, doncs, el fil amagat que vinculava el record de les lluites del passat amb les actituds impugnadores de l' statu quo del present, i que seria substituït per la commemoració dels genocidis, des d'aleshores entesa com una mena de religió civil en el món Occidental.

És obvi que Traverso no nega la rellevància del caràcter «genocidiari» d'alguns projectes polítics del segle xx, com és el cas del nazisme i també d'alguns episodis del comunisme de caire totalitari. Amb certesa, és un dels autors que n'ha escrit les anàlisis més completes en els darrers anys. Per consegüent, en cap moment es pot desprendre del seu assaig una aposta per la contraposició entre unes memòries dignes i unes que no ho serien tant, sinó que proposa un rescat just d'aquella memòria dels moviments

emancipadors que, encara que avortats en última instància, han aportat grans avenços a la humanitat pel que fa a la consecució de cotes d'igualtat i llibertat. La seva aposta és, doncs, la memòria dels vençuts, més que no pas la de les víctimes, perquè els fracassos del passat o del present no exclouen un possible triomf en el futur. En aquest sentit, l'autor del llibre està convençut que la malenconia d'esquerres defuig la passivitat o el cinisme vinculat a la contemplació de les ruïnes, tal com diria Walter Benjamin. Al contrari, el procés de dol hauria de dur a repensar els discursos emancipadors en una època en què gairebé han desaparegut i en què l'hegemonia l'ostenten el neoliberalisme, en l'àmbit econòmic, i el postmodernisme conservador, en l'esfera cultural. Enfront d'aquest panorama, el llibre vol contribuir a rearmar intel·lectualment i crítica una esquerra extraviada, cosa que es plasma per mitjà d'un retrobament dialèctic amb autors i artistes ben diversos: el mateix Karl Marx, els ja esmentats Walter Benjamin i Daniel Bensaïd, però també Auguste Blanqui, Gustave Courbet, Rosa Luxemburg, Käthe Kollwitz, Lucien Goldmann, Louise Michel, E. P. Thompson, Eric Hobsbawm, Max Horkheimer, Theodor Adorno, Ernst Bloch, Herbert Marcuse, Sigmund Freud, Raymond Williams, Edward Said, C. L. R. James, W. E. B. Du Bois, Frantz Fanon, Aimé Césaire, Dipesh Chakrabarty, Ranajit Guta, Jacques Derrida, Alain Badiou, Pierre Bourdieu, entre altres. Sense oblidar cineastes com Luchino Visconti, Gillo Pontecorvo, Theo Angelopoulos, Carmen Castillo, Patricio Guzmán, Ken Loach, Chris Marker, amb creacions que l'autor valora inserides en el seu temps històric i interpreta semiòticament.

En definitiva, el lector es troba davant d'un assaig escrit per un acadèmic de gran prestigi internacional, que no oculta ni el seu compromís ni el biaix ideològic. Encara que no se'n subscrigui la militància o el punt de vista polític, la lectura és absolutament recomanable tant per l'erudició que conté el llibre com per l'agudesia i complexitat intel·lectuals que traspua. Traverso és un historiador amb vocació d'intervenció pública davant de les convulsions que pateix el món actual i, en conseqüència, no esquiva el debat i el combat de les idees, tal com palesen també dues publicacions seves, en format entrevista, dedicades a la crisi de la figura de l'intel·lectual avui (*Où sont passés les intellectuels?*, 2013) i als fenòmens del terrorisme i dels populismes d'extrema dreta (*Les nouveaux visages du*

fascisme, 2017). En aquest sentit, *Mélancolie de gauche*, tot i ser un assaig acadèmic, també segueix aquesta línia intervencionista. És per això, sens dubte, que el concepte de malenconia d'esquerres no és entès com una patologia irreversible, sinó com una eina per suportar el dolor resultant de les derrotes sofertes pels corrents emancipadors en els darrers dos segles. D'acord amb Traverso, hauria de ser factible redirigir la resiliència d'aquell dolor cap a una nova política que estigui capacitada per afrontar els desafiaments del futur.

This work is subject to a [Creative Commons Attribution 4.0 International Public License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).